

Axularren eta haren obraren harreraz (Iritziak, ikerketak eta beste)

(On the reception of Axular and his work
(Opinions, research...))

Salaberri, Patxi
Irakaslegoaren Unibertsitate Eskola
Euskal Filologia Saila
J. Ibañez de Santo Domingo, 1
01006 Vitoria-Gasteiz

Axularrek eta haren liburuak (Gero, 1643) biru mende luzeotan barrena izan duten harrerari buruzko begirada historikoa aurkeztu nahi da artikulu honetan, egungo ikerkuntzak Axularren arazoaz aztertu eta ebatzi duenaren berri zenbait emanez. Ildo horretatik, gizarateak historian zehar urdazubiarrak erakutsi duen ikuspuntuaz gainera, euskal idazleen testigantzen berri ere eskaintzen da. Orobat, modu berezian azpimarratzen da azken urteotako ikerkuntzak jorratu dituen alor garrantzitsuenak, batik bat islada bibliografikoa izan dutenak. Horrela, Axularren biografiari buruzko ekarpenekin batera, obraren inguruko ikerkuntzen zertzelada nagusiak aurkitu ahal izango dira bertan, planteamendu erlijiosotik hasita idazlanaren alderdi linguistiko-literarioetaraino. Jakina, Gero liburuaren izaerak eta ospeak eskatu legez, oharpen sakonagoa egiten da liburuaren originaltasunaren eta prosaren azterketaren inguruan burututakoaz.

Giltz-Hitzak: Euskal Literatura. Kontrarreforma. Axular. Errezeptzioa. Ikerketak.

El objeto del artículo es presentar una visión histórica sobre la recepción que en estos tres siglos largos han tenido Axular y su libro (Gero, 1643), aportando algunas noticias de lo analizado y establecido sobre el caso de Axular por la investigación contemporánea. En este sentido, además del punto de vista que la sociedad ha mostrado sobre el urdazubiarrak a través de la historia, se da a conocer el testimonio de diferentes escritores vascos. Asimismo se hace especial mención de las áreas en que ha trabajado la investigación en estos últimos años. De esta manera, junto a las aportaciones a la biografía de Axular, en este trabajo podemos encontrar las principales circunstancias analizadas por las investigaciones en torno a su obra empezando por el planteamiento religioso hasta el aspecto lingüístico-literario de la misma. Tal y como exige la naturaleza y renombre del Gero, se dedica una atención preferente a los resultados de la investigación sobre la originalidad del libro y de su prosa.

Palabras Clave: Literatura Vasca. Contrarreforma. Axular. Recepción. Investigaciones.

Le but de cet article est de présenter une vision historique sur l'accueil réservé, au cours de ces trois derniers siècles, à Axular et à son livre (Gero, 1643), en apportant quelques informations sur ce qui a été analysé et établi sur le cas d'Axular par les chercheurs contemporains. Dans ce sens, outre le point de vue que la société a montré sur ce ressortissant d'Urdazubi à travers l'histoire, on fait connaître le témoignage de différents écrivains basques. De même, on fait une mention spéciale sur les domaines dans lesquels la recherche a travaillé au cours de ces dernières années. De cette façon, nous pouvons trouver dans ce travail, en même temps que les apports faits à la biographie d'Axular, les principales circonstances analysées par les chercheurs concernant son oeuvre, en commençant par l'aspect religieux jusqu'à l'aspect linguistico-littéraire de celle-ci. Telle que l'exige la nature et la renommée du Gero, on prête une attention spéciale aux résultats de la recherche sur l'originalité du livre et de sa prose.

Mots Clés: Littérature Basque. Contre-réforme. Axular. Réception. Recherches.

0. Ez bide da artikulu hau Axularren obraz eta balioaz esandako guztiaren zerrenda exhaustiboa egiteko tokirik aiposena, behialako baiezpen hartatik¹ hona askotxo izan baitira euskal letren munduan Axularren irudiaz, obraz eta gorentasunaz mintzatu direnak. Badira, edonola ere, hainbat lekuko eta idazleren aitortpenak zinezko erreferentzia bilakatu direnak Axularren idazle mailaren pertzepzioaren historian eta kontsiderazio berezia behar dutenak.

Aniztasun handikoak diren arren, ardatz biren inguruan harilka litezke guztiak, besteak beste ardatzok Axularrek izan duen harrera desberdinez mintzatzen direlako, eta batik bat haren obraren garrantzia nabarmentzen dutelako. Ildo horretatik, euskal gizarteak egin dion harrera orokorraz dihardutenak leudeke lehendabizi, eta, horrezaz gainera, azken urteotan irakurlearen harrera mota bera bideratzen duten ikerketen multzoa (autore eta obra bat "hartzeko" modu zientifikoa, alegia), bigarrenik.

1. Urdazubiarraren obra ezagutu duten guztiak haren maisutasuna aitortu behar izan dute liburuan islatzen diren arlo gehienetan: hizkuntz trebetasunean, lexiko aberastasunean, prosaren lilura lortzeko baliabideetan, etab. Eta zeharka bada ere, garaikideengandik XX. mendeko azken irakurleenganaino, esan liteke aitortpen kolektiboa egin izan zaiola haren *Gero* liburuari ere.

Nolanahi ere den, eta damurik, laudorio erretorikoez eta egiazkoek landa ez da datu gehiegirik euskal irakurle xumeen artean Axularrek eta haren liburuak izan zuten harreraz, urri-urriak baitira esparru horretako lekukotasun aztarnak.

Horrelako liburu baten harreraz mintza zekigukeen ale-kopuruari dagokionez, esaterako, ez dago datu zehatzik eta ezin jakin daiteke eskuz esku barreiatuak ibili zirenak zenbat izan ziren, ez zenbat irakurle zuzen edo zeharkako (talde-irakurketen bidezkoak) izan zitzaizkeen. Kalkuluak luzatzeotan, inguruko hizkuntzetan argitaratutako antzeko obraren erreferentziaz baliaturik egin beharko lirarteke, baina, betiere, funtsik gabeko hurbilketak izaten segituko lukete.

Edozein modutan, Larramendik zioenez, Axularren liburua guztiz arrakastatsua izan zen XVIII. mendearen erdialdera bitartean: "*Anda en manos de muchos y debiera en las de todos los Bascongados*" (*Diccionario...* 1745, XXV or.; gurea da letrakera zeharra).

Orobat, Francisque-Michelen arabera, Axularren *Gero* obraren harrera ezin hobea izan zen hemeretzigarren mendean euskaldunen artean:

"Le *Gueroco guero* est encore regardé de nos jours comme le meilleur livre de la modeste littérature de ce pays, pour la choix et la propriété des expressions, pour la vivacité des tournures et la noble simplicité du langage" (Michel 1857: 1983, 474).

Eta berdintsu hurrengo urteetan ere. Halere, bestelakoa dirudi azken mende erdiko pertzepzioak; hots, ale-kopuruaren datuak eskuragarriago izan arren, egoera erlijiosoaren aldaketak eta batez ere horrelako obraren genero eta idaztankearekiko dagoen "distantziak" bestelako harrera mota batez hitz egiten dute, ez hain jendetsua, "gur-tzaileagoa" zenbaitetan eta, guztiaren aurretik, espezializatuagoa.

(1) Axular "Viro magni nominis in nostra cantabria" zela zioen Dissaneche garaikideak (*Gero* 13 or.)

2. Baina lehenik eta behin, euskaltzale eta filologoen eremu hertsietatik kanpora isur zitekeenaz gain, ezin ahaz daiteke Axularrez euskaldun arrunten artean betidanik izan den “pertzepzio” berezia eta, batik bat, nola geratu den haren presentzia ahozko tradizioan isladaturik.

Ez dira eskasak esparru honetan Barandianek berak eta beste hainbatek behin eta berriz gogora ekarri dituzten narrazioak eta guztietan “imaginario colectivo” delakoaren partaide gisa agertzen da urdazubiarra: Salamancako leizeetan deabruarekin ikasi zueneko narrazio edo ipuin moduko haietatik aurrera (Barandiaran 1956a), Axularren irudia euskal Krisostomo baten mailakotzat azalduko da gehienetan. Eta hori guztia Axularrengan ezohiko jakituria² (eta jakituria azaltzeko hizkuntz jariotasuna, ziurrenik) antzematen zelako nonbait.

Ahozko tradizioaren bidez iritsitako pertzepzio horrezaz gain, ezin ahaz daitezke errealitatean herri xeheak Axularren obra zerbait misterioitsu eta bekaturako bide bezala ikusi izan duela maiz. Adierazgarria izan daiteke, esaterako, Olhetako gizon hartaz kontatzen zena, hots, *Gero* zahar bat zuela gordeta “sorginkeriazko liburu bat” bailitzen (Lafitte 1956, 341).

3. Axular-zale bezala agertu diren autoreen zerrenda oparoa bada ere,³ zenbait aukeraturen adierazpenek oso argi erakusten dute nondik nora joan diren Axular eta haren obrarekiko jokamoldeak.

Gorago aurreratu bezala, zinez esan daiteke XVIII. mendean Joannes Etxeberri Sarakoarekin hasi zela harrera komentatuaren zikloa Axularren *Gero*-ren balioari dagokionez. Tamalez, ez zen Etxeberri bere garaian literatur eraginik izan zuen autorearen suertatu: euskal prosaren kaltetan ziurrenik, alperrikaldu egin baitzen haren lana harik eta Urkixok berrehunen bat urte beranduago argitara eman arte.

Halere, Etxeberri Axularren obraz isuri zituen hitz eta iritziak haren inguruan hedaturik bide zegoen sentsibilitate literario baten adierazgarri diren neurrian, baliagarriak zaizkigu Urdazubikoaren errezeptzioaz ohartzeko. Izan ere, *Escuararen batsapenac* izendatu den liburuan “P. Axular, Saraco Errotora Escuarazco autoretaric hautuena eta famatuena” kapituluan, honela mintzatu zen Etxeberri:

Beraz, [...] arraçoïn dut nic-ere, Aitcindari, eta Buruçagui bat gure Escurarentçat bilhatu nahi içatea? Ordea nor erranen dut dela, nic orai hemen bilhatcen dudan Aitcindaria, eta Buruçaguia, baicic P. Axular gure Errotor famatua, eta ospe handitaco hura? Eguiazqui Escual-herrian hau da bakharra, hambat autoren liburuetan çauntçan gauçac, arantçepetic atheraric beçala, eta Theologiaren mami hautua bilduric escuaraz ederquienic arguitara eman darocuna; Halatan beraz baderraquet escuarazco Autoretaric hau dela Aitcindaria, Buruçaguia, eta lehena? (*Escuararen batsapenac* 6. §, 143 or.)

Eta, aurrerago, Axularrek izan zuen arrakasta praktikoaz:

Oraino bertce-alde maiz ikusten dugu, nola gure predicari batçuec ekhartcen tuzten bere predicuetan Axularren obraticcaco parte batçuec; ceinez baliatcen baitira

(2) Ahozko tradizioaren arabera, badirudi jakintza arloa Axular arruntasunetik at zeukatela garai-kideek: sorgin baten seme bezala ikusia, fenomeno naturalei aurre egiteko ahalmen bereziekin, deabruarekin ikasten egona, etab. (ik. Barandiaran 1956a, 1956b eta 1974)

(3) Axularren liburuaz egindako balorapen gehiagorako, ikus Villasante 1972, 105-119.

bere perpausen beztitceco eta edergailluztatceco: ordea eztiote mereciesten erraita: *Hau Axular famatuac dio*. Bertce hainitz Autor arrotz mendreagori ohore hunen emaitiaz batere dudaric eguiten eztutelarican (15.§, 147 or.)

Etxeberriren iritziz, eta laudorioen arrosarioekin jarraituz, “merecitu du deit dadin Escuararen, eta Escual-herrico Escualdun Dotor, Ainguirua beçalacoa” (7.§, 144 or.)

Balorazio eta iritzi hauek, zalantzarik gabe, zirkulu batzuetan Axularri buruz hedaturik zegoen maisutasun irudia —idazle zein teologo/filosofo gisa— uzten dute agerian.

Ildo horretatik, bidezkoa da pentsatzea Manuel Larramendirenganaino iritsi zela sarartuari buruzko irizkidetasun hori. Sarako Exeberriren hainbat lan ezagutzen zituen Larramendik Axularren hizkeraz dioena laudorioen mailakoa da:

El bascuence (Axularrena, alegia) es elegante, propio, puro, abundantísimo, el asunto tratado por principios, probado por la Sagrada Escritura, Padres de la Iglesia, ejemplos y semejanzas muy oportunas: los vicios pintados al natural y convenientísimos sus remedios (*Diccionario Trilingüe*, 1745, xxxv or.).

Berdintsu jarraituko du Axularren obraren harrerak XIX. mendean ere, Intxauseren *Guero guero* berrizatuaren planteamendua horren lekuko garbia delarik. Dena den, aho-berdintasun horren aurrean, Axularren idaztankerak badu disidente kualifikaturik ere, besteak beste Duvoisin bera:

La parole d'Axular est abondante jusqu'à l'excès; elle n'est pas toujours d'un très bon goût. Ce n'est pas dans son livre qu'il faut chercher le modèle du style, ni la pureté du langage (apud Altuna 1987, 77)

Izan ere, bortitza bezain garbia da kapitainaren planteamendua Axularren hizkuntzarekiko: “ce n'est pas dans le *Guero guero* qu'il faut chercher cependant le beau basque” (*idem*, 78). Duvoisinen ustez, euskara eder hori bilatzekotan, “on le trouvera plus certainement dans l'oeuvre de son vicaire, Harizmendy, qui traduit en vers l'Office de la Sainte Vierge” (*Ibidem*).

Salbuespen bakarra, dena den, baina nahikoa autore laudatu/kritikatuaren aurrean zinezko balorazioak egiten hasteko beharra nabari zedin eta, aldi berean, obra klasiko nagusitzat geratuko zen liburua berrargitaratzeko premia antzeman zedin eta haren egilearen inguruko datuetan aztertzeo jakin mina piztu.

Ildo horretatik, Urkixoren ekoizpen kutuna zen RIEV aldizkaria medio, Gero-ren lehen edizioaren faksimila hasiko da argitaratzen (RIEV iv-vi, xi eta xxiv) eta, halaber, Añibarraren bizkaierazko bertsoaren lehen berrogeita bi kapituluak (RIEV xiv-xvii, xix-xxii eta xxiv) eta lehendabiziko apunte biografikoak (Urquijo 1911). Axularren liburua ezagutarazteko ahaleginen artean ez da faltako gipuzkerara isurtzeo saiorik ere (J. Ateagarena, Euskal Esnalea, 1909tik aurrera).

Saio horiek, alabaina, ez zuten jarraipenik izango ia mende erdi beranduagorarte. Horrela, eta hamar-hamabi urteko zikloak errespetatuz, *Gero*-k edizio desberdinak (elebiduna, faksimila, etab.) ezagutuko zituen handik aurrera: 1954 (4. edizioa, Lekuonarena), 1964 (5. edizioa, Villasanterena), 1976 (6. edizioa, Villasanterena), eta

1988 (Euskaltzaindia). Modu askoz ere apalagoan, plazaratu berri ditugun testu-hautaketa dibulgetzaile modukoak ere azken urte hauotako zikloa ixtera letozke (1998 eta 1999).

Guztiarekin, eta onerako zein txarrerako, azpimarratu behar da zabaltze filologi-koen ahaleginen ondokoak izan direla kritikan eta, ondorioz, jendearengan Axularren obrari buruz geratu pertzepzio homogeneoa (topikoa?) hedatu duten iritziak.

4. Literatura guztietan errezeptzio mailaren araberakoa izan ohi da obrari eskainitako lan eta ikerketena bera ere. Ildo horretatik, zalantzarik gabe esan daiteke azken mende honetan jaso izan duela Axularrek bere balioarengatik zegokion errezeptzioaren kategoria, izan ere areagotuz joan baitira hari eta haren obrari eskainitako ikerketak, azkenak 1999ko apirilaren 12an eta 13an Baionan burutu Kolokio monografikoak bildu nahi izan dituelarik.

Ikerketa guztien artean, literaturaren historiari arduratu den bibliografia aipatu beharko litzateke lehendabizi. Haien helburua oinarritzko ikuspuntu historiko-literarioa eskaintzea izan den heinean, literaturaren protagonistek eta haien obrek jendar-tean ezagun bihurtzeko aukera izan dute.

Ezagutarazte lan horretan ohargarria da Francisque-Michel-ek *Le Pays Basque* (1857) liburuaren bidez egindako ahalegina. Haren ondoren ez dira gutxi izan urdazubiarraren irudia eta obra literaturaren historian kokatzen eta nabarmentzen saiatu direnen saioak: Orixe (1927), Lafitte (1941), Etxaide (1958), Mitxelena (1960), Villasante (1961), Sarasola (1971; 1976), Mujika (1979), Itziar Mitxelena (1981), Orpustan (1996) eta Kortazar (1997) eta beste zenbaitenak.

Bestalde, obra dibulgetzaileen euskarria den heinean, arreta bereziagoa eskatzen du bibliografia espezializatuak (ik. Villasante 1974), norabide eta interesgune desberdinak antzeman baitaitezke Axularren eta haren obraren inguruko ikerkuntzan, batez ere urdazubiarraren biografia arloan eta obraren planteamenduan eta ikuspuntu erlijiosoan, alderdi formaletan eta, nola ez, prosaren tratamenduari dagokionean.

5. Axularren biografiari dagokionez, eta XVI-XVII. mendeetako historia-atal parzialak osatzeko dagoen dokumentu eskasian, Urkixo (1911 eta 1912a), A. Irigarai (1953 eta 1974), Labayen (1956), Manuel Lekuona (1954), eta Villasante (1972) aipatu beharko lirateke. Horiekin batera, garrantzitsuak dira A. Irigarai eta J. Agirrerren artikulua (1978) eta azken honek argitaratutako perfil biografikoa eta dokumentuak (Aguirre 1980). Berrikiago, Axularren biografia eta obra dibulgetzea izan du xedetzat Altunak ere (1996).

Baina saratarraren bizitzaz dakigun apurra urriago bihurtzen da Axularren eta haren garaikideen prestakuntza akademiko-kultural zehatza planteatzeko orduan. Eskasia honen aurrean, dena den, azpimarragarriak dira Itziar Mitxelenak burututako saio argi-emaileak (1974; 1977).

6. Oro har, hizkuntz ikuspuntua izan da urtetan Axularren obrara hurbiltzeko giltza nagusia; eta linguistikokoaren barrenean, honelako bereizketarik egin ahal bada

bederen, atal lexikoa eta morfosintaktikoa izan dira baloratu diren ia bakarrak, bai obra onetsi dutenen artean eta bai gaitzesteko erabakia hartu zutenen artean.

Horrela, obraren planteamenduaz esan dena gaia deskribatzera mugatu da eskuarki, Ibarren esplikazio-nahiaren salbuespenarekin. Horregatik agian izan da Ibarren *Genio y Lengua* liburua (1935) ondoko urtetan hain eraginkorra: giltza filologikoez harantza, liburuaren planteamendu eta funtzionamendu orokorra ulertzen saiatu zelako eta, horretan oinarriturik eta jeneralizatzeko asmoz, literaturaren klabeak eskaintzen jakin zuelako. Harek aurkeztu proposamenak *Gero* irakurtzeko eta ulertzeko sistema egokia eskaintzen bide zuen. Harrezkero interpretazio gehienak Ibarrek jorratutako bidetik abiatu izan dira, alegia Axularrek bere obran bertan gauzatu zituela gerokoentzat idazteko baldintza edo arau izan behar zuten ezaugarriak: pedagogikoa, pragmatikoa eta jeniala.

Urgell (1991) izan da Axularren obra interpretatzeko teoria hau kolokan jarri duen lehena oso lan interesgarri batez. Bertan, Ibarrek Axularren obran atzematen bide dituen ezaugarrien oinarriak dira zalantzatan jartzen direnak.

7. Damurik, are gutxiago komenta liteke Axularren planteamendu aszetiko-teologikoaz, inor gutxi arduratu baita liburuaren edukiaz eta bertan antzeman litezkeen joerak, isiluneak, beste tradizioekiko paralelismoak eta bestelako puntuak finkatzen.

Ezaguna da Intxausperen "liburua ordenatzeko" nahi hartatik sortutako zitua (1864), eta, beharbada, horixe izan da liburuaren mamia "katolikoki" ulertzeko egin den saiorik handiena, burututako espurgazioek benetako barne kontraesana sortu bazioten ere nahi / asmo horretan.

Urkixok berak ere ez zuen horretaz gehiegi sakondu, baina laburtuta utzi zuen puntu horri buruz pentsatzen zuena Etxeberri Sarakoaren hitzak bere bihurtu zitueanean: "único *euskaldun* que, en tiempos pasados, supo, dejándose de traducciones literales, recoger y expresar en hermoso vascuence el meollo más selecto de la Teología católica" (Urquijo 1911, 538).

Jakina, arazoa etor liteke *Gero* liburuan ematen diren pautas aszetikoak "el meollo más selecto de la Teología católica" gisara agertzen direnean. Baina ez da horrelakorik planteatu luzaroan. Gehienik ere, planteamendu teologiko-erlijiosoa problematizatzen ez duten lanak dira agertu direnak. Teologiari buruzko argitalpenen artean, esaterako, Balenziagarena da azken urteotan kaleratu den adierazgarrienetakoa (1990). Katolikoan probetxu izpiritualeko helburu soilaz, Axularren testuen glosatze eta zenbait kontzepturen katalogatze lana da, dena den.

Orobat, Xarritonek berriki kaleratu artikuluan (1997) urdazubiarraren teologiaren ulerpenerako bainoago hazpandarraren tesien sustatzeko aitzakia atzematen da.

8. Gorago adierazi bezala, badirudi hizkuntza bera, dituen maila diferenteetan, izan dela ikertzaileak gehien erakarri dituen. Ildo horretatik, azken mende erdi honen hasieran, Lekuonaren iritziak (1954) izan ziren sektore zabal batzuen pertzepzio linguistiko-literarioa laburbildu zutenak, batik bat urdazubiarrari leporatutako erdarakada eta barbarismoei dagokienez.

Guztiarekin, azken hogeita bost urteotakoak izan dira ziturik sistematizatuena eta sendoenak eskaini dituztenak. Horrela, aitortu behar da ikertzaileen interesgunea ezezik idazleena ere gertatu izan dela —ezin zitekeen bestela!— urdazubiarraren hizkuntza. G. Arestiren “Flexiones verbales empleadas por Pedro de Axular en su obra *Guero*” (1971) lanarekin hasita, azken urteotako ikerlanetaraino (Odriozola,...), kateak ez du etenik ezagutu, tartean J. Arzamendi, M. Azkarate eta beste hainbaten lanak agertu izan direlarik.

Nabarmentzekoa da, dena den, Villasantek atal honetan ere egin duen lan erraldoia: lexikografia arloan prestaturiko *Axular-en hiztegia* (1973) askietsirik ez nonbait, eta morfosintaxi arloari ekin zion. Haren ondoren aurkeztutako emaitzak,⁴ Axularren irakurle eta hizkuntzazale guztien erreferentzia bihurtu dira.

9. Ezaguna den bezala, Erretorika oroz gainerik jarduera komunikatiboaz arduratzen den heinean, igorleak bidali nahi duen mezuaren sortze-unetik beretik hartzailearenganaino iristeko dauden urrats guztiez arituko da eta pausu horiek arautzen saiatuko. Ildo horretatik, azken urteotako ekarpen bakanen bat kenduta, ez dirudi arlo hau hizkuntzaren alderdi formalena bezain emankorregia gertatu denik, ez bada obraren originaltasunaz eta formaz jardun duten lanen esparruan.

Axularren obraren “originaltasun” mailari dagokionez, ustezko iturriekiko askatasunaren arabera izan da neurtua gehienetan, iturriekiko urruntasun-hulbiltasunak originaltasun-(ez)az epaitzeko premisa huts bezala jokatu duelarik.

Gero-ren originaltasunik eza baieztatu izan dutenen berbaldiak normalean papeperatu gabe geratu diren arren, badirudi iritzi horren hedapenak ondorioak izan dituela urdazubiarraren obra zuzenean ezagutzeko egokierarik ez dutenen ikerlanetan. Hori dela eta, agian alor honetan azken urteotan agertu diren lanen artean esan-guratsuena eta, aldi berean, harrigarriena A. García del Moral eta A. Román de la Rosa-ren eskutik datorrena izango genuke.

Beste guztiagatik serioa eta interesgarria den artikuluan zalantza izpirik gabe adierazten da egia ez den zerbait, edo egokiago nahi bada, frogatzeke dagoen zerbait hain zuzen, hots, Axularren *Gero* liburua itzulpen hutsa dela.⁵

(4) Ikus, besteak beste, Villasante 1978, 1980 eta 1981-1982.

(5) Ikertzaile horiek Fray Luis de Granadaren omenez 1988an burutu zen Nazioarteko Kongresuan aurkeztu “Fray Luis de Granada, autor europeo” izeneko artikuluan (García del Moral eta Román de la Rosa 1993, 269), eta Luis de Sarriaren bibliografian sakontzeko elementu aberatsen artean, bat-batean eta inolako daturik ez oinarriarik eskaini gabe, *Gero* liburua “Traducciones” delako atal baten barnean aurkeztu zuten. Zehatzago izateko, “Vida de austeridad y de misericordia” atalaren barruan, azken azpiatalean, Luis Granadakoarenak bide diren “Otro breves opúsculos” izenekoenean alegia, honako informazio hau plazaratu da:

“*Tratado de las postrimerias* (con el *Vita Christi* de 1559, *Obras*, XI, pp. 395-405, y en *Oración y meditación*, *Obras*, II, pp. 98-210). *Contra los que dilatan la penitencia para la hora de la muerte* (primera *Guía*, libro I, cc. 8-9; *Obras*, X, pp. 42-60).

Traducciones:

Trattato de i quatro estremi ultimi dell’huomo, Roma, José d’Ageli, 1576. Reedición: Venecia, 1601. [...]

Guero bi partetan partitus (sic) *eta berecia...*, Bordelen, 1643 [...]” (García del Moral eta Román de la Rosa 1993, 269).

Baina horrelako salbuespen funtsgabeei muzin egin arren, egia da bat baino gehiago izan direla originaltasunaren inguruan egindako saio serioak, nahiz eta gora-behera askorekin beharbada.

Urkixok, esaterako, ez bide zuen burutu sistematikoki ikertu nahi izan zituen eraginen azterketa, horretarako asmo tinkoa erakutsi zuen arren. Halere, Urkixori zor zaizkio libururaren originaltasunaz isuri diren iritzirik zabalduenak (Urkixo 1912b). Mitxelelak ere zenbait bide urratzeko azterna eta ohar metodologikoak eskaini zituen (1971).

Bestalde, aipamenei dagokien bezainbatean, gogoangarria da Lafitteren ekarpena (1943). Iragarairen lantxoak (1954), akats eta hutsarte nabarmenak baitzituen, agerian utzi zuen lan osoago baten premia. Aipuen atalean, P. Etxeberria (1973) aipamen bibliko guztien erreferentziak identifikatzen, zuzentzen eta finkatzen saiatu zen, jakin gabe lan hori ordurako Urkixoren liburutegian bertan zegoela eskuz prestatu-rik, nahiz eta zenbait akatsez zipristindurik.⁶ Etxeberriarenak bazuen zuzendu beharreko huts nabarmenik, inolaz ere.

Horiezaz gainera, gogoratu baino ez atal honetan —batzuetan zeharka, bestetan zuzenago— sakontzen —eta inoiz nahasten!— lagundu duten bestelako saioak ere. Horra hor, esaterako, Chaho, Humboldt, Schuchardt, Farinelli, Azkue, Mitxelena, Villasante eta beste hainbaten lanak eta oharrak.

10. Ezer gutxi esan liteke bestelako alderdi erretorikoez egindako ikerketei buruz, duela gutxira arte erabateko gabezia somatzen baitzen euskal letretan Erretorikaren ekarpen eta eraginei dagokienez. Neurri handi batean, burutu gabe egon da XVI eta XVII. mendeetan ikasketa humanistikoetan hain garrantzitsua izan zen disziplina honek euskal idazleen obretan izandako isladaren azterketa.

Edozein modutan ere, XX. mendea aurreratu ahala agertu dira lehenengo balorazio orekatuak Axularrek erabili hizkuntzaz eta estiloaz. Ildo horretatik, haren idaztankeraz zuzenen aritu direnetako bat Manuel Lekuona izan da, urdazubiarraren estiloaren ezaugarri nagusiak zehaztu baitzituen 1954an kaleratutako *Gero*-ari prestatu zion hitzaurre ospetsuan:

Esakun laburra. Estilo laburra. Eta, izan ere, Axular eztegu bat-ere parrafo-zale. Luze itz egingo dizu aldiz aldiz; bañan iñoiz ere ez parrafo bakar luzean. Sorta txiki asko dun itzaldia degu beti aren itzaldia. Eskutada txiki asko batuko dizkigu arek zama aundian; bañan beti ere olaxe, sortaka; ez bein ere, mahats-aiena iduri, parrafo nahasi, klausula luze, arnas-etengabeko periodo bakar batean. Aditza, berboa, maiz *indicativo-an*. *Gerundioz* eta *participioz* eta *subjuntiboz* eta *relatiboz* asko luzatu gabea beti ere para-grafoa... luzabidez eta luzagarriz aizatu gabea, «anpatu gabea», berak liokean bezela.

Ots, orratik! Ez uste izan orrenbestez, Axular'en estiloa, arnas-estuko estilo lakonikoa danik. Estilo lakonikoa, ebakia, itz-neurtua, Kempis'en *De imitatione*-rena bezela, edo Salomon'en *Proverbia* -rena bezela, azal eta mami, dana labur. Ez. Axular askotan gai luzeari ditzeko. Eta eraz, berriz, zati labur bakoitza leunkiro alkar-

(6) Eskuizkribuaren egiletza Fray Lucio Mª Núñez delakoarena bide da, honela agertzen baita idatzi-rik orrien hasieran: "B.P. Fray Lucio Mª Nuñez / Colegio de San Buena Ventura / Guarecchi / Firenze" (ik. "Julio de Urquijo" fondoa, 8.022 zkia.)

rzen du zati urkoakin. Ortarako du ark, daukan bezelako arte, daukan bezelako Retorika. Retoriko bortitza baita, izan ere, gure Sara'ko Erretor zar, antziñako Tolosa'ko edo Salamanka'ko ikasle gotorra... (Lekuona 1954, xxi-xxii)

Badirudi, dena den, Mitxelenaren iritzia izan dela orekatuenetariko bat eta idaz-tankeraz zabaldu den ikuskera egokien edo laburbildu duena. Honela zioen Axularren estiloa komentatzean:

Abundante y con una ligera propensión a la elocuencia, la expresión es siempre precisa y ceñida a destacar la fuerza del razonamiento. No hay en Axular huellas de barroquismo y sí más bien, aunque con mayor sobriedad, una cierta semejanza con la manera de fray Luis de Granada. Siempre se han celebrado con razón sus admirables versiones de textos latinos, tan vascas como exactas (Mitxelena 1960, 74)

Edozein gisaz, eta hedaturako iritzi horiek inolaz ere gutxietsi gabe, bere garaian bi ahalegin serio agertu ziren. Eta jarraipenik izan ez bazuten ere, bi-biak, zein bere planteamendutik, Axularren prosaz arduratu ziren.

Alde batetik, Oterminek argitaratu gabe utzi zuen ikerketak (1973) maila semantiko-ideologikoa, fonetikoa eta sintaktikoa hartu zituen abiapuntu obraren erritmoa osatzen duten osagarrien azterketarako. Hasiera itxaropentsua izan bazen ere, damurik etenketaz bezalako fenomeno bat gertatu zen ikerketa erretorikoan Axularrek Granadarekiko zuen dependentzia demostratuago eta "hedatuago" edo geratu zenean (ik. Villasante 1972). Handik aurrera ikerketak kualitatiboki Axularren itzulpen eta hizkera arlora mugatu ziren, originaltasun erretorikoaren eremu irristakorrek baino biziki ziurrago diren horietara, zalantzarik gabe.

Bide horretatik, J.A. Letamendia, Axularren obraz ziharduen argitaratu gabeko lizentziatura memoria baten ondoren, sarartuaren baitan zegoen "itzultzailearen ezin ukatuzko estilo nahia [...] eta [...] beronen erretorika zaletasuna axola handiko eragile bezala" agertzen saiatuko zen aipamenean itzulpenetan erretorika klasikoaren eragina somatzen zuten artikuluetan (1977 eta 1981). Bestalde, Axularren ekarpen erretorikoen eremuan murgildu da gure lana ere (1997).

Amaitzeko, aipatu baino ez urdazubiarraren estiloa erreibindikatzeko egin den saioa (Goikoetxea Arrieta 1991).

Orotara, egin dena asko eta interesgarria den arren, ez dirudi Urdazubiko autorearekin dagoen zorra kitatzeko aski izan denik. Ildo horretatik, eta euskal literaturan idazlerik gorentzat jotzen den heinean, haren "harrera" zabalago eta sakonago bihurtu ezinbestekoa litzateke ikerlanak areagotzea eta ezagutarazteko argitalpen bereziak (edizio kritikoak barne) prestatzen hastea. Hortik aurrera letorkeenak, zalantzarik gabe, idazle klasiko handi baten harrera normaldu batez hitz egingo liguke.

Bibliografia

- Aguirre Gaztambide, J., 1980, "Notas sobre Pedro de Axular, autor del Guero", *FLV* 35-36, 403-426.
- Altuna, P., 1987, "Duvoisinen eskuizkribu argitaragabea", *FLV* 49, 65-95.
- _____, 1996, "Pedro de Axular (1572?-1644)", in Aulestia, G. (ed.): *Los Escritores. Hitos de la literatura clásica enskérica*, Gasteiz, Vital Kutxa-Fundación Sancho el Sabio, 177-208.

- Aresti, G., 1971, "Flexiones verbales empleadas por Pedro de Axular en su obra *Guero*", *FLV* 3, 197-221.
- Arzamendi, J., 1973, *Las frases condicionales en Axular*, lizentziatura-tesina, arg. g. Axular, *Guero*, Bordele, 1643 (faksimila: Bilbo, Euskaltzaindia, 1988).
- Azkarate, M., 1980, "-n/ -z erlazio hizkiak denborazko aditz lagunetan Axular eta Etxeberri Sarakoarengan", *Euskera* 25, 1980, 401-416.
- Balenziaga, J.M., 1990, *Axularren Teologia*. ("*Gero*"ri zenbait oharpen), Bilbo, Ed. Mensajero.
- Barandiaran, J. M., 1956a, "Axular chaharraz kondaira pollit zonbeit", *Gure Herria* XXVIII-6, 355-364.
- _____, 1956b, "Axularren eginkizunak eta Axularren izena", *Euskera* I, 285-293.
- _____, 1957, "Axular'en itzala", *Gure Herria* XXIX, 97-110.
- _____, 1974, "Axularren argia eta itzala", *FLV* XVI, 89-102.
- Etxaide, J., 1958, *Amasei Seme Euskalerriko*, Zarautz, Itxaropena (orain: Donostia, Erein, 1990).
- Etxeberria, P., 1973, "Axular-ekin ikasle", *Euskera* XVIII, 75-118.
- Etxeberri, J. ("Etxeberri Sarakoa"), *Laburdiri Escuararen batsapneac*, 1712 (*RIEV* XXVIII, 1907, 85-201).
- García del Moral, A., Román de la Rosa, A., 1993, "Fray Luis de Granada, autor europeo", in Askoren artean: *Fray Luis de Granada. Su obra y su tiempo*, II, Universidad de Granada, 247-284.
- Goikoetxea Arrieta, J.L., 1991, "Axularren estilotik", *Euskera* 2, 36. zkia., 619-653.
- Ibar (Mokoroa, J.), 1935, *Genio y Lengua*, Tolosa, Mocoroa Hermanos.
- Irigaray, A., 1953, "Piarres de Axular", *Egan*, 1-13.
- _____, 1954, "Liburu hunetan aipatzen diren autoreen izenak", in *Axular: Gero*, 4. ed., 461-462.
- _____, 1974, "Axularren berri gutti ezagunak", *FLV* XVI, 123-128.
- Irigaray, A. - Aguirre, J., 1978, "Un documento inédito sobre Axular", *FLV* 30, 487-492.
- Kortazar, J., 1997, *Euskal literatura txikiaren historia*, Donostia, Erein.
- Labayen, A.M., 1956, "Axular-en bizitzea eta oroitzapena", *Gure Herria* XXVIII-6, 333-340.
- Lacombe, G., 1943, "Varia sur Axular et son livre", in A.A.: *Axular 1643-1943 (Troisième Centenaire du Guero)*, 19-2; eta *Gure Herria*, 1956, XXVIII-6, 365-370.
- Lafitte, P., 1941, *Le basque et la littérature d'expression basque en Labourd, Basse-Navarre et Soule*, Baiona.
- _____, 1943, "Les citations d'Axular", in A.A.: *Axular 1643-1943 (Troisième Centenaire du Guero)*, 38-39.
- _____, 1956, "Axular'en liburuaz", *Gure Herria* XXVIII-6, 341-344.
- Lekuona, M., 1954, "Aitzin-solas", in *Axular: Gero*, 4. ed., IX-XXXII or.
- Letamendia, J.A., 1977, "Erretorika klasikoaren eragina Axularren aipamenen itzulpenetan", *Euskera* XXII, 157-167.
- _____, 1981, "Equivalencias léxicas vasco-latinas en el GERO de Axular", *ASJU* XV, 165-234.
- Michel, F.-X. ("Francisque-Michel"), 1857: 1983, *Le Pays Basque. Sa population, sa langue, ses mœurs, sa littérature et sa musique*, Donostia, Elkar.
- Mitxelena, K., 1960, *Historia de la Literatura Vasca*, Madrid, Ediciones Minotauro.
- _____, 1971, "Descubrimiento y redescubrimiento en textos vascos", *FLV* 3, 149-169.
- Mitxelena, I., 1974, "Sobre la estancia de Axular en la Universidad de Salamanca", *FLV* XVI, 85-88.
- _____, 1977, "Axularren titulua", *FLV* 25, 57-68.
- _____, 1981, "La literatura religiosa labortana del siglo XVII", *Muga* 17, 62-74.

- Mujika, L.M., 1979, *Historia de la literatura euskerika*, San Sebastian, L. Haranburu.
- Narbaiz, P., 1956, "Axular-en egunean elizako predikua", *Gure Herria*, 633-634.
- Odriozola, J. C., 1990, *Axularren kasu-markadun adizkiak*, Gasteiz, doktorego-tesia, arg. g.
- Ormaetxea, N. ("Orixe"), 1927, "Euskal-literaturaren atze edo edesti laburra", *Euskal Esnalea* 17, 194-196.
- Orpustan, J.-B., 1996, *Précis d'Histoire littéraire basque. Cinq siècles de littérature en euskara*, Baigorri, Editions Izpegi.
- Ostermin, A., 1973, *Aproximación al ritmo de la prosa de Axular*, Deustoko Unibertsitatea, Lizentziatura tesina.
- Salaberri, P., 1997, *Axularren prosa erretorikaren argitan*, Bilbo, EHU.
- _____, 1998, *Axularren historia*, Iruñea, Pamiela.
- _____, 1999, *Axular. Antologia*, Bilbo, Ibaizabal-Kriseilu.
- Sarasola, I., 1971, *Euskal literaturaren historia* (gaztelera: 1976, *Historia social de la Literatura Vasca*, Madrid, Akal).
- Urgell, B., 1991, "Axular eta Larramendi", *ASJU XXV-3*, 901-928.
- Urquijo, J., 1907, "Una observación de M. Dubarat", *RIEV I*, 37.
- _____, 1911, "Axular y su libro", *RIEV V*, 538-555.
- _____, 1912a, "Axular y su libro (continuación)", *RIEV VI*, 292-303 eta 547-551.
- _____, 1912b, *Una fuente del Guero (Axular imitador de Fr. Luis de Granada)*, Saint Jean de Luz: J. Dargains.
- _____, f.g., "Las citas del Guero", eskuizkribua, 8.022 zkia.
- _____, f.g., "Variantes de las dos primeras ediciones del Guero", [1900?], eskuizkribua, 9.186 zkia.
- Villasante, L., 1961, *Historia de la Literatura Vasca*, Bilbao, Ed. Sendo (2. edizioa, zuzendua eta gehitua: 1979, Ed. Aranzazu).
- _____, 1972, *Axular: Mendea, Gizona, Liburua*, Ed. Franciscana Aranzazu, Oñati.
- _____, 1973, *Axular-en hiztegia*, Aranzazu, Oñati.
- _____, 1974, "Bibliografía Axulariana", *FLV XVI*, 135-152.
- _____, 1978, *Estudios de sintaxis vasca*, Ed. Franciscana, Oñati 1978
- _____, 1980, *Sintaxis de la oración simple*, Ed. Franciscana, Oñati
- _____, 1981-1982, "Las oraciones causales en Axular" *FLV 37*, (1981), 9-18; *FLV 38* (1981), 9-21; *FLV 39* (1982), 9-20; *FLV 40* (1982), 359-386.
- Vinson, J., 1880, "Le Guero Guero d'Axular", *Revue de Bibliophiles II*, 104-109.
- _____, 1891, *Essai d'une Bibliographie de la Langue Basque*, Paris, J. Maisonneuve (Orain: *Essai {...}*), 1983; *Bibliographie de la Langue Basque*, San Sebastián, Seminario de Filología Vasca "Julio de Urquijo", 1984).
- _____, 1898, *Essai d'une Bibliographie de la Langue Basque (Additions et corrections; citations et références; Journaux et revues)*, Paris, J. Maisonneuve (Orain: *Essai {...} Complement et supplément*, 1983; *Bibliographie de la Langue Basque*, San Sebastián, Seminario de Filología Vasca "Julio de Urquijo", 1984).
- Xarriton, P., 1997, "Axular-i galdezka", *Egan 3/4*, 131-146.